

Tarihe Yıkıcı Bakmak: “Balkanlar’dan Gelenler” ve Osmanlıcılık

Tarih, güncel siyasal pozisyonları haklı kılmak için kullanılacak bir masal değildir. Kavramsal kargaşalar, tarihsel olguları kaçınılmaz bir son üzerinden kurgulayan anlatılarla birlikte ciddi bir kavrayış sorunu yaratma potansiyeline sahiptir.

Gelin, biraz bu kavramsal karmaşanın nedenlerine kısaca değinelim.

Balkanlar, İmparatorluk ve Balkanlar’dan Gelenler

Osmanlı İmparatorluğu, esasında bir Güneydoğu Avrupa yani bir Balkan devletiydi.

İmparatorluk daha on beşinci yüzyılda Rumeli fütuhâtı akabinde bir Balkan ülkesine dönüşmüştü. On dokuzuncu yüzyılda yaşanan kayıplara değin Balkanlar, İmparatorluğun ekonomik ve beşerî sermayesinin asıl kaynağıydı.¹

On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başlarında yitirilen vatanda oluşan ve birbirleriyle çatışma halinde olan ulus devletlerin üzerinde ortaklaştığı tek şey ise Osmanlı-Türk varlığını Balkanlar’dan söküp atma arzusuyla.²

Bu arzunun gerçekleşmesi akabinde Osmanlı, beş yüz yıldır imparatorluğun nüvesini oluşturan ve yönetici seçkinlerinin yetiştiği Balkanlar’ı yitirecekti.³

Buradan çıkarılacak ilk sonuç şu: Balkanlar olmadan bir Osmanlı tarihi yazamazsınız. Balkanlar olmadan Osmanlı’yı yazmak ya da anlamaya çalışmak bilmediğiniz bir dilde felsefe kitabı okumak gibidir. Kitabı kendi gramerinizde ezberleyebilirsiniz elbette ama bu, sizi anlamakta eksik kaldığınız bir kitabın papağanından hallice kılar.

İkinci sonuç ise “ulus devlet” paradigmasının bir tercih değil, medeni bir yapının ve sınırlı belli bir vatan içinde yaşamının inşası için zorunluluk olmasıdır.

Başka bir deyişle, siyasal ve toplumsal belirsizliği gideren yegâne çözüm ulus devleti ve ikinci yüzyıla erişme imkânı bulan Türkiye, tüm sorunları ve coğrafyasının barındırdığı tehlikeleri bir yanda, istikrarını bu paradigmaya borçludur.

Türk devletinin kuruluşu, imparatorluğun yitirdiği vatandan elde tutulabilen sınırlara gelen göçmenlerle şekillenmiştir. Balkan Türkleri, aksiyolojik üstünlükleriyle de Cumhuriyet’in ilanına giden sürecin lider kadrosunu teşkil etmiş, imparatorluğu parçalayan ulus devlet paradigmasının kudretini realist bir şekilde deneyimleme imkânı bulmuştu.

Toprak’ın atf verdiğimiz çalışmasında belirtildiği gibi, Türkiye için on yıl süren Birinci Dünya Savaşı, Balkan Savaşları’yla başlamış, Cumhuriyet’in ilanıyla kendi kaderini çizen mücadele sayesinde son bulmuştu.

Dolayısıyla “Balkanlar’dan gelenler” yeni devletin kodlarına kazılıdır, hem aksiyolojik olarak hem de onun siyasal genetiğinde.

Balkan Türkleri, tıpkı imparatorluğun asıl güçlerinden biri olmalarında görüldüğü gibi, yeni devletin asabiyesini mümkün kılacak aksiyolojik kapasiteyi sağlamıştır.

¹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928*, İstanbul: Doğan Kitap, 2017, s. 17.

² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 132.

³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.135.

Bu sebeple günümüzde tüm dünyanın karşı karşıya olduğu ve Türkiye'nin de ciddiyetle ele alması gereken göç ve göçmen meselesini Balkan göçmenliğiyle bir tutmanın sakıncaları üzerinde önemle durulması elzemdir.

Tarihsel sürecin aktörlerini “Balkanlar’dan gelenler” şeklinde tanımlayıp “Türkiye’nin göçmen ülkesi olması” gibi tarihsellikten uzak anlatılarla günümüz göçmen paradigmasını bulandırmak ortada ciddi bir tarihsel bilincin olmadığını gözler önüne sermektedir.

Osmanlılık Fikri Neden Çöktü?

İmparatorluk çözüluşe girerken bugünün yapay, insanı kuşatmayan kavramlarını anımsatacak şekilde Osmanlılık kimliğini de gündeme getirmişti.

Osmanlılık düşüncesi, asabiyesinin yeterli düzeyde olamaması nedeniyle beklediği siyasal ve toplumsal karşılığı bulamamıştı. Din, dil, inanç ya da etnik ayrım gözetmeksizin hanedanın tebaasını meşruti devletin eşit haklara sahip yurttaşlarına dönüştürme düşüncesi olarak Osmanlılık, sürdürülebilirliği dönemin gerçeklerine çarparak hızla çözülmeye uğramıştı.

Ulus devletin kaçınılmaz yükselişi karşısında, etnik milliyetçiliğin üzerinde bir yapının kırılacağı çok çabuk görülmüş ve Osmanlılığın, siyasal bir rızanın üretilmesindeki kapasite sorunuyla yüzleşilmişti.

Bugün tarihsel manada Osmanlılık, tüm zayıflığına rağmen romantik siyasetin bir izi olarak görülüyor. Etnik odaklı olmayan ya da anayasal bir yurtseverlik anlayışının nostaljisi olarak gündeme getiriliyor.

Mesele şudur: Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık imparatorluğun çözüluşü sürecinde yaşanan siyasal ve toplumsal belirsizliği gidermek, geleceği bu belirsizlikten kurtarmak için öne sürülen reçetelerdi.

Osmanlılık, dönemin ulus devlet paradigmasında bir yaşam şansı bulamadı, gerçekçiliğini kısa süre içinde tüketerek daha realist fikirlerin işlenmesi karşısında tükendi.

Türk kimliğini merkeze alan ulus devlet, işleyen yegâne paradigmaydı. Sadece tarihsel aktörlerin niyetlerinden ibaret bir proje değildi. Tarih, bu kadar basit bir mesele hiç olmadı.

Tarihe Yıkıcı Bakmak

Raymond Aron'ın, Türkiye'de belki de belirli siyasal angajmanlara hizmet etmediği için pek tartışılmayan ve tarihsel nesnellüğün sınırlarını ele aldığı çalışması tartışmamız üzerine dikkat çekici notlar ekliyor.

Aron'a göre, tarihçinin asıl ödevi tarihi yazgısallığından kurtarmak, ona bir kader biçmekten kaçınmaktır. Bir dönemi ve onun aktörlerini ele alırken onları önlerinde belirsiz bir geleceğin beklediği durumu göz önüne almalarını öneriyor.

Paul Ricoeur'nun not ettiği gibi “*bu, kişilerin bekleyiş içinde oldukları, umut ettikleri, sonuç olarak ileride ne olacağını bilemedikleri kararsızlık durumu içine yeniden girmek demektir.*”⁴

Örneğin, Cemil Koçak'ın İletişim Yayınlarından çıkan üç ciltlik *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* başlıklı çalışması, çok partili hayata ya da Koçak'ın deyimıyla iki partili sistemin tesisine giden sürecin hiç de zorunlu olmadığını, geriye dönüşlerin yaşanabileceğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁴ Paul Ricoeur, *Eleştiri ve İnanç*, çev. Mehmet Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.172.

1945-1950 dönemi, Koçak'ın aktardığı gibi, Demokrat Parti'nin iktidarını kaçınılmaz bir son olarak kabul eden anlatılar temel bir hususu gözden kaçırmaktadır:

“Geri dönüş ihtimali, her zaman bir seçenek olarak gündemde kalmıştır. Sürecin içeriği gibi sonu da belirsizdir. Bu bakımdan dönemi, başından sonuna kadar kendi içinde tutarlı, süreklilik gösteren ve nihayet sonuca ulaşan bir tarih yazımının yarattığı basitlikten ve kısırlıktan çıkarmak gerekir.”⁵

Dolayısıyla yüzeysel bir yazgıcılıkla tarihi okumak Osmanlılık işlemediği için dönemin karar vericilerini suçlamayı, Balkan Türkleri üzerinden Türkiye'yi bir göçmen ülkesi olarak nitelemeyi mümkün kılabilir.

Bugün, güncel politik meselelere ya da yeni anayasa tartışmalarına tarihsel referans olarak bu yazgıcılığı, kısırlığı almak siyasal geleceğimizi, beklenenin aksine belirsizliğe mahkûm edebilir.

Fragmanlar

- Çok kolay konuşuyoruz. Olguları ya da olayları abartmak çok konuşmanın hatta konuşma gereğinin niteliğine bürünmüş durumda. Postmodern durumun en çekilmez yanı budur: Değişimi oyun hamuruyla oynamakla bir tutmak.
- Belediyeleri birer siyasi kale olarak görmek, “belediye” mefhumuna zarar vermiyor mu? Türkiye’de kimi yerleşim yerleri için “kent” yerine “siyasi kale” ifadesini kullanmak daha faydalı olabilir, belki de. Çünkü asıl kaygı gündelik hayatın iyileştirilmesi değil.
- Paul Auster’ın son romanı Baumgartner, bir yaşamın nasıl başkasına ait olarak özgürce yaşanabileceğinin de nitelikli bir örneği... Yetişkinliği, ultra çocukluk ile karıştıran günümüz yalnızlık ideolojisinin müritlerinin pek okuyabileceği roman değil Baumgartner.
- Ana metne bir ek: Osmanlılık fikri, Türkiyelilik fikrinden çok daha realist bir yöne sahipti. Fakat realizmi, farklı realizmler karşısında ayakta kalmak için yeterli değildi.

Adem Yılmaz, "Tarihe Yıkıcı Bakmak: “Balkanlar’dan Gelenler” ve Osmanlıcılık"

<https://www.fikirtepedi.com/siyaset/tarihe-yikici-bakmak-balkanlardan-gelenler-ve-osmanlicilik/> (Yayın Tarihi: 6 Mayıs 2024).

⁵ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 15.